

UDK 37

ISSN 2545 – 4439

ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Scientific Papers

Vol. 67.1

SOCIAL SCIENCES

KIJ

Vol. 67

No. 1

pp. 1 - 260

Skopje, 2024

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

**SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 67.1**

December, 2024

**INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE**

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 67.1

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milka Zdravkovska PhD, Drago Cvijanovic PhD, Predrag Trajković PhD, Lazar Stosic PhD, Krasimira Staneva PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Daniela Todorova PhD, Lisen Bashkurti PhD, Zoran Srzentić PhD, Itska Derijan PhD, Sinisa Opic PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 67.1

ISSN 1857-923X (for e-version)

ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (N. Macedonia)

Vice presidents:

Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (N. Macedonia)

Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Members:

- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Faculty of economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Aneta Mijoska PhD, Faculty of Dentistry, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Artan Nimani PhD, Rector, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampil PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Darijo Jerkovic PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Daniela Todorova PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Itska Mihaylova Derijan PhD, University Neofit Rilski, Faculty of pedagogy, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)

- Prof. Fatos Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (N.Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Ibrahim Obhodjas PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Blazhevski, PhD, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Isa Spahiu PhD, International Balkan University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jamila Jaganjac PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forschung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Krasimira Staneva PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Łukasz Tomczyk PhD, Pedagogical University of Cracow (Poland)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)
- Prof. Lulzim Zeneli PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)

- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N.Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Marija Magdinceva – Shopova PhD, Faculty of tourism and business logistics, University “Goce Delchev”, Shtip (N. Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vaska Stancheva-Popkostadinova, PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mitko Kotochevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Mihajlo Petrovski, PhD, Faculty of Medical Sciences, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Marijan Tanushevski PhD, Macedonian Scientific Society, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedžad Korajlic PhD, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikola Sabev, PhD, Angel Kanchev University of Ruse, Ruse (Bulgaria)
- Prof. Nonka Mateva PhD, Medical University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Nano Ruzhin PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)

- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rossana Piccolo PhD, Università degli studi della Campania - Luigi Vanvitelli (Italy)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Rumen Tomov PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski PhD, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Vasil Markov PhD, Faculty of Arts, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N. Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Temelko Risteski PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vojislav Babic PhD, Institute of Sociology, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Vjollca Dibra PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkovski, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 67 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

AUTOETHNOGRAPHY AND WORKPLACE MOBBING IN WESTERN BALKAN COUNTRIES ..	17
Silvana Jovcheska.....	17
Lazar Arsovski.....	17
Zorica Siljanovska.....	17
THE POWER OF KNOWLEDGE - A PARADIGMATIC APPROACH	23
Dragan Tančić.....	23
Marina Mijatović.....	23
THE IMPACT OF NATURAL RESOURCES AND ACCOMMODATION CAPACITIES ON THE BRANDING OF FRUŠKA GORA AS A TOURIST DESTINATION	29
Dušica Cvijanović.....	29
Miloš Bajagić.....	29
Drago Cvijanović.....	29
STRATEGIES FOR IMPROVING BULGARIA’S POSITIONING ON THE TOURISM MARKET IN ISRAEL	35
Roman Stoyanov.....	35
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FINANCIAL SITUATION OF THE FIVE LARGE BULGARIAN MUNICIPALITIES	41
Borislav Borisov.....	41
EVOLUTION OF WAGE THEORIES	47
Martin Gjorgjiev.....	47
Julia Atanasovska.....	47
Aleksandar Krstevski.....	47
THE ROLE OF LEADERSHIP BEHAVIOR IN THE EFFECTIVENESS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE REGION OF POLOG.....	53
Selvije Thaci.....	53
Arta Thaci.....	53
KOTTER'S MODEL FOR MANAGING ORGANIZATIONAL CHANGE IN AN INFORMATION TECHNOLOGY CONTEXT.....	59
Milos Davitkovic.....	59
Moni Mihaylov.....	59
THE GENESIS, SIGNIFICANCE AND PERSPECTIVES OF HUMAN RESOURCES IN THE ERA OF DIGITALIZATION	65
Ivana Temelkovska.....	65
THE IMPACT AND MANAGEMENT OF ORGANIZATIONAL CONFLICTS: ENHANCING COMMUNICATION FOR EFFECTIVE LEADERSHIP.....	71
Valentina Murati.....	71
INTEGRATING GREEN SKILLS INTO HRM PRACTICES: A KEY TO SUSTAINABLE TALENT MANAGEMENT.....	77
David Filippov Vakouftsis.....	77
ANALYSIS OF THE POTENTIAL FOR CIRCULAR ECONOMY IMPLEMENTATION IN NORTH MACEDONIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	83
Liljana Pushova Stamenkova.....	83
HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGIES FOR SERVICE BUSINESSES.....	89
Papakonstantinou Efstathios Marios.....	89
APPROACHES TO STRATEGIC MANAGEMENT OF INVESTMENT PROJECTS	95
Stefan Djordjevic.....	95
Daryan Boykov.....	95

STRATEGY FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE PUBLIC SECTOR	99
Ivana Temelkowska.....	99
POSITIVE AND NEGATIVE SIDES OF MICROMANAGEMENT	105
Marija Majhosheva	105
RUSSIAN ENERGY EXPORTS: AN ENGINE FOR COOPERATION OR A STRATEGIC WEAPON?	111
Filip Temelkovski.....	111
FRAMEWORK FOR DESIGNING IDEA MANAGEMENT SOFTWARE SYSTEMS	119
Zlatko Bezhovski.....	119
THE EUROPEAN ENERGY MARKET UNDER SEVERE DEPRESSION.....	127
Filip Temelkovski.....	127
PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS AND THE ROLE OF THE INSPECTION IN EXERCISE OF CONSUMER RIGHTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA.....	133
Admir Mujanović	133
DIGITAL EUROPE, BETWEEN WEAKNESSES AND PROMISES	139
Kristijan Smilevski	139
BILATERAL RELATIONSHIP BETWEEN RUSSIA AND UKRAINE BEFORE THE WAR OF 2022	145
Avdulselam Selami.....	145
WAR AND PEACE IN NORTHERN IRELAND.....	151
Sasa Tanevski	151
THE PRINCIPLES FROM NORTHERN IRELAND AND THE OHRID FRAMEWOR AGREEMENT	159
Sasa Tanevski	159
CRIME IN RENEWABLE ENERGY POWER PLANT CONSTRUCTION PROJECTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA - OPINION SURVEY OF PRIVATE COMPANIES.....	167
Inda Kreso	167
INSPECTION SUPERVISION AS A SPECIAL ADMINISTRATIVE PROCEDURE IN THE FEDERATION OF BIH	171
Admir Mujanović	171
Dino Ćemić.....	171
MEANING AND INDEXING THE RULE OF LAW – ESSENTIAL EU AQQUIS	177
Destan Bujupaj	177
OPPOSING MODERN TERRORISM AND TRANSNATIONAL CRIME	185
Ivan Pekić	185
CORRUPTION IN THE POLICE AS A CRIMINOLOGY PHENOMENON	191
Ivan Pekić	191
THE SIGNIFICANCE OF THE OMBUDSMAN IN THE PROTECTION OF THE CITIZEN IN RULE OF LAW	197
Destan Bujupaj	197
ALIGNING ARTICLE WORD-COUNT WITH SEARCH QUERY LENGTH: INSIGHTS FROM THE HEALTH AND WELLNESS INDUSTRY	203
Zlatko Bezhovski.....	203
THE ROLE OF THE SHARED OWNERSHIP MODEL IN CRIME PREVENTION IN RENEWABLE ENERGY POWER PLANT CONSTRUCTION PROJECTS.....	211
Inda Kreso	211
SUPPLY AND DEMAND AS FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM.....	217
Vladimir Kitanov.....	217

WHITE DRIN WATERFALL A TOURIST DESTINATION FOR THE DEVELOPMENT OF LOCAL TOURISM IN THE MUNICIPALITY OF PEJA.....	223
Bekë Kuqi.....	223
Bedri Millaku.....	223
Adem Dreshaj.....	223
THE IMPORTANCE OF WHITE IDENTITY WHEN IT COMES TO TRUMPISM – A RECONSIDERATION?	229
Philip Dandolov.....	229
BACIS ELEMENTS OF FIGURATIONAL SOCIOLOGY	235
Kire Sharlamanov.....	235
Aleksandar Jovanoski.....	235
SOCIOLOGICAL REFLECTION ON THE DECLINE IN THE NUMBER OF STUDENTS IN PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA.....	239
Ardita Abduli Reka.....	239
THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND IT'S IMPLICATION IN CAREER DECISION MAKING: A CASE STUDY IN ALBANIAN HIGH-SCHOOL STUDENTS	245
Etleva Haxhihyseni.....	245
Aurora Binjaku.....	245
Eneda Sala.....	245
PREVENTION AND DEALING WITH VIOLENCE IN SCHOOLS	251
Anka Angelovska.....	251
Vange Maneva.....	251
PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF COVID-19 ON TEENAGERS.....	257
Simona Nikolova.....	257
Grigorios Seretis.....	257

SUPPLY AND DEMAND AS FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM

Vladimir Kitanov

Faculty of Tourism and Business Logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia,
vladimir.kitanov@ugd.edu.mk

Abstract: Natural and anthropogenic resources specific to a certain area serve or can serve as a basis for creating a program for tourists' stay. Special emphasis should be placed on the natural-geographic characteristics of a specific location where tourists stay, agricultural production, folk crafts, old crafts and tools, folklore, naive painting, local architecture, cultural-historical heritage, multi-ethnicity, etc. They represent part of the specifics that are insisted upon when creating a tourist product of rural tourist destinations. However, a decisive factor in the establishment and sustainable development of a rural tourist destination is the local population. Emphasis is placed on their ability to provide an adequate level of quality of tourist and other types of services. Only with the presence of people who are trained to provide an adequate level of quality services, we can talk about rural tourist destinations. The exclusive existence of natural, anthropogenic, communication resources is a necessary but not a sufficient condition. People (staff) represent management support in the development of a rural destination.

Keywords: supply, demand, rural tourism, sustainable development

ПОНУДАТА И ПОБАРУВАЧКАТА КАКО ФАКТОРИ ЗА РАЗВОЈ НА РУРАЛНИОТ ТУРИЗАМ

Владимир Китанов

Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет Гоце Делчев, Штип, Северна Македонија,
vladimir.kitanov@ugd.edu.mk

Апстракт: Природните и антропогените ресурси специфични за одредена област служат или можат да послужат како основа за креирање програма за престој на туристите. Посебен акцент треба да се стави на природно-географските карактеристики на одредена локација каде престојуваат туристите, земјоделското производство, народни занаети, стари занаети и орудија, фолклорот, наивното сликарство, локалната архитектура, културно-историското наследство, мултиетничноста итн. Тие претставуваат дел од спецификите на кои се инсистира при креирањето на туристички производ на руралните туристички дестинации. Сепак, одлучувачки фактор во формирањето и одржливиот развој на рурална туристичка дестинација е локалното население. Акцентот е ставен на нивната способност да обезбедат соодветно ниво на квалитет на туристичките и другите видови услуги. Само со присуство на луѓе кои се обучени да даваат соодветно ниво на квалитетни услуги, можеме да зборуваме за рурални туристички дестинации. Ексклузивното постоење на природни, антропогени, комуникациски ресурси е неопходен, но не и доволен услов. Луѓето (персоналот) претставуваат поддршка за управување во развојот на рурална дестинација.

Клучни зборови: понуда, побарувачка, рурален туризам, одржлив развој

1. ФАКТОРИ НА ПОБАРУВАЧКАТА НА РУРАЛНИОТ ТУРИЗАМ

За да се развие руралниот туризам, неопходно е да има побарувачка за него. Оттука, разбирливо е дека првиот чекор во пристапот кон развојот на руралниот туризам е да се објаснат факторите кои влијаат на побарувачката. Тие можат да се поделат на објективни и субјективни фактори на побарувачка. Објективни се оние кои се независни од однесувањето на поединецот (турист), додека субјективните зависат од однесувањето на субјектот - поединецот (турист, посетител), неговите преференции и можности.

2. ОБЈЕКТИВНИ ФАКТОРИ НА ПОБАРУВАЧКАТА

Објективните фактори на побарувачката првенствено се детерминирани од животниот стандард. Познато е дека животниот стандард е поврзан со различни економски, социјални, политички и други услови во кои живее и работи човекот. Објективните фактори на побарувачка можат да ги вклучат и оние кои произлегуваат од напорите на државата, одредени организации, па дури и самите туристи да го подобрат развојот на туризмот. Имајќи го предвид горенаведеното, множеството фактори на објективна побарувачка може да се подели на: работна и животна средина, природна средина, слободно време, слободни финансиски

ресурси и други објективни фактори.

Работна и животна средина. Процесот на индустријализација што се одвивал во последните четири века бил предизвикан од технички и технолошки пронајдоци. Индустријализацијата бараше голема и забрзана концентрација на луѓе и капитал во одредени географски точки (локации), од кои произлегоа (денес) големите урбани центри.

Hall, M. C. и Page, S. J., (2002) истакнуваат дека индустријализацијата се карактеризира со процес на континуирано разгранување на постоечките, појава на нови и изумирање на старите индустрии, односно технологии. Процесот првенствено беше, а и денес е мотивиран од желбата за профит и напорот да се постигне и одржи соодветна конкурентна позиција на пазарот. Како резултат на тоа, постојат агломерации со изразена концентрација на капитал и луѓе, што секако има негативни трендови:

Прво, човекот како „живо суштество“ во процесот на еволуција бил во постојан контакт со природната средина, која била значително намалена или речиси целосно прекината од овој процес.

Второ, прекумерната концентрација на населението во одредени „урбани места“ негативно се одрази, а влијае и денес, на социјалните, психолошките, здравствените и другите аспекти на животот во тие области.

Трето, градежниот, архитектонско, просторно планирачкиот процес на урбанизација, кој се одвиваше брзо, неминовно доведе до намалување на зелените површини, што го зголеми процесот на отуѓување на луѓето од природната средина. На овој начин се создаде „нездрава“ градска клима која вообичаено е придружена со загадување и индивидуална вознемиреност на жителите.

Покрај наведените трендови кои влијаат на растот на побарувачката за рурален туризам, треба да се споменат и влијанијата кои се резултат на напредокот во производниот процес и се дел од работната и животната средина на потенцијалните туристи.

Прво, модернизацијата на средствата за производство, предизвикана од техничкиот и технолошкиот напредок, влијаеше на појавата на вишокот слободно време.

Второ, за да можат да работат со „нови“ алатки и соодветни технологии, луѓето требаше постојано да се едуцираат, со што се подигна повисоко ниво на нивната култура.

Трето, со процесот на модернизација на транспортните средства, бројните дестинации повеќе не се достапни.

Четврто, напредокот во информатичката технологија им ги стави на располагање на потенцијалните туристи сите релевантни информации кои се важни за да сакаат да посетат една од руралните области.

Природен амбиент. Човекот е во постојана интеракција со природната средина уште од неговите историски почетоци и често ја уништува природната средина за да ги задоволи сопствените потреби.

Така, може да се каже дека урбаната средина во некои градови денес е таква што природата (флора и фауна) практично не постои во нив. Со други зборови, во нив биодиверзитетот е сериозно оштетен или речиси целосно уништен. Кога ова се тврди, како пример, може да се наведат првенствено големите урбани центри на Северна Америка, Западна Европа, Јапонија, но и некои други азиски и австралиски градови. На пример, одредени делови од Њујорк, Чикаго, Бостон, Лондон, Париз, Хонг Конг, Токио, Сингапур и слични градови. Бетонот, челикот, стаклото, пластиката како основни и доминантни градежни материјали зафаќаат големи површини во поголемите урбанистички единици, а природната средина е сведена на само неколку паркови или зелени површини. Ова предизвика појава на бројни еколошки движења низ светот кои се борат за заштита на природната средина („зелени движења“).

Поради оваа причина, луѓето кои живеат во големите урбани центри природно сакаат да го поминуваат своето слободно време во природа, па руралните туристички дестинации изгледаат како некакви „челични оази“.

Слободно време. Свкупниот општествен развој условен од развојот на науката и технологијата, а од средината на дваесеттиот век забрзаниот развој на средствата за комуникација, создаде услови за зголемување на слободното време на вработените.

Надалеку е позната теоријата за неопходна работа, неопходно работно време и вишок труд и вишок на работно време, претставена од Маркс, К., која го објаснува појавувањето и зголемувањето на слободното време на вработените.

Работниците во тешки услови за работа се бореа за платен одмор, за продолжени викенди, потоа платен годишен одмор, прослава на државни празници итн. На овој начин е зголемен базенот на слободно време достапно за вработените. UNWTO укажува дека преку измените на законските регулативи во голем број земји, бројот на работни денови и работни часови е намален, а со тоа се зголемува и базенот на слободно време што може да се искористи за одмор, патување и личен развој.

Модернизацијата на производствените процеси, воведувањето процеси на автоматизација, работи⁴³ и други технологии во некои развиени земји, влијаеше на појавата на нови ставови поврзани со слободното време на

вработените. Станува збор за идеи за скратување на работната недела од пет на четири работни дена, како и за скратување на работното време во текот на еден работен ден (од 8 на 5 или 4 работни часа) и слично.

Може да се заклучи дека слободното време и неговото зголемување, кое настана како резултат на социоекономските и историските околности, има големо влијание врз појавата и развојот на туристичката побарувачка.

Бесплатните финансиски средства може да се наречат и дискрециони приходи (приходи) на вработен. Квантитативно, тие се добиваат како разлика помеѓу вкупниот нето приход остварен од работникот и сите трошоци за егзистенција.

Слободните финансиски средства се силен поттик за појава на туристичка побарувачка и се потенцијален извор на туристичка потрошувачка. Вака сфатени, тие ја претставуваат основата на која почива туристичката економија и се основниот елемент на кој се одвива туристичкиот сообраќај.

Најголем дел од туристичката потрошувачка во светот имаат жителите на најразвиените земји (САД, Германија, Јапонија, Велика Британија, Франција, Канада, Кина итн.), што е разбирливо со оглед на податоците за просечниот остварената заработка, како и достигнатиот животен стандард. Овие земји претставуваат најголеми туристички пазари со емисии, што е случај и кога станува збор за руралниот туризам.

Имајќи го предвид фактот дека одреден дел од работоспособното население е неопределено, односно за кого постои дилема дали слободното време (годишни одмори, викенди и сл.) да го искористи за туризам, постојат одредени организации (како што се, на пример, друштва на љубители на природата, разни фериски здруженија, извиднички друштва, планинарски друштва, разни видови спортски друштва, потоа маркетинг компании, агенции итн.) кои имаат за цел да го анимираат овој дел од населението да ги посети рурална област.

Како други објективни фактори на побарувачката, може да се наведат и разни видови поволности и привилегии кои може да ги обезбеди државата. Таму може да се споменат и државни празници, посебни видови на попусти што ги даваат одредени сместувачки и угостителски единици за групни посети, за деца, за помлади, за пензионери и сл.

3. ФАКТОРИ НА ПОНУДА ЗА РУРАЛЕН ТУРИЗАМ

Поради големиот број на различни фактори кои се на страната на туристичката понуда (нејзиниот хетероген карактер), во денешно време поимот се повеќе се користи во литературата „Tourism Supply Chain Management - TSCM“ и се посочува важноста на управувањето со „ланците“.

Се предлага дека менаџментот во туристичката индустрија мора да ги земе предвид сите фактори во синџирот на снабдување со туризам со цел да се зголеми ефикасноста, профитабилноста и да се обезбеди долгорочна одржливост. Управувањето со синџирот на снабдување со туризам стана императив, бидејќи е одлучувачки фактор во стекнување конкурентска предност.

Во понудата во туризмот се вклучени и т.н „нематеријална понуда“, која не може едноставно да се претстави како производ и/или услуга или како микс од нив, а која се состои од гостопримство, љубезност, разбирање, пријателски однос кон гостинот/посетителот итн. „Нематеријалната понуда“ остава силен впечаток кај туристите за време на нивниот престој и е важен елемент во формирањето на имиџот на дестинацијата UNWTO ги предлага основните елементи кои ги привлекуваат туристите до одредена дестинација и кои ги задоволуваат нивните потреби за време на нивниот престој. Тие можат да се поделат во две основни групи: атракции („мора да се видат“ и „мора да се направат“) и други елементи. Квалитетот на овие елементи влијае на одлуката на посетителите дали да посетат туристичка дестинација.

4. АТРАКТИВНОСТА НА ЛОКАЦИЈАТА

- Природната привлечност се состои од природно-географските карактеристики на една област. По правило, доколку степенот на зачувување на природната средина е поголем, атрактивноста на одредена локација за привлекување и престој на туристи е поголема.

Најчесто под природни атракции се подразбираат: клима, релјеф, флора и фауна, присуство на хидрографски објекти (реки, езера, речни канали и сл.), потоа присуство на заштитени природни подрачја (национални паркови, паркови на природата, предели со исклучителни квалитети. , природни реткости итн.) Кога станува збор за руралниот туризам, значаен е и начинот на кој се врши земјоделското производство, што во голема мера влијае на формирањето и карактеристиките на природната средина, односно на природно-географската физиономија на даденото рурално подрачје.

На пример, постоењето на обработливо и необработливо земјоделско земјиште во голема мера влијае на сликата и природно-географските карактеристики на рурална област.

- Изградени атракции. Човекот врши постојано влијание врз природната средина, менувајќи ја и прилагодувајќи ја на своите потреби и желби. Градежништвото и архитектурата претставуваат основа на животот и фактор кој остава посебен „впечаток“ на туристите при нивниот престој на одредена дестинација. Изградените атракции се основа и за формирање на приемчиви туристички капацитети и се неопходен услов во креирањето на туристичката слика на рурална туристичка дестинација.

Во руралните области, изградената атрактивност вклучува:

а) Рурални населби. Вообичаено, авторите ги разликуваат руралните населби според видот, големината и применетиот архитектонски стил во градбата. На пример, се разликуваат следниве видови селски населби: примарни рурални населби, „еко села“, „етно села“, мали рурални центри, преодни (средни) рурални центри, развиени рурални центри, привременни населби рурална ориентација, приградски селски населби од аграрен тип, приградски селски населби од градски тип, приградски селски населби од мешан (земјоделско - станбен) тип, приградски „диви“ селски населби.

б) Рурални фарми, вклучуваат:

селски куќи - нивниот изглед и големина

селски дворови - нивниот изглед и големина,

придружни објекти присутни на фармата - како што се, на пример: силоси, плевни, штали, винарски визби и слични објекти итн.

в) Планирање и урбанистичка организација на објекти во рурална населба. Вклучува поставување на: селски куќи, училишта, цркви, центри за култура, рурални панаѓури и слични плански и градежни единици. Атрактивноста на локацијата како рурална туристичка дестинација зависи и од планираната организација на капацитети во рурална населба.

г) Мрежа на селски и шумски патишта.

г) Облик, големина и број на земјоделски парцели. ѓ) Видови и форми на постојани насади.

д) Вид и распоред на дрвја и други зелени површини, во селото и непосредно околу него и др.

- Културните (социјални) атракции со природни атракции ја формираат основата за создавање компаративни предности на руралните туристички дестинации. Тие претставуваат основа за креирање на различни програми за вонпансионски туристички понуди во руралните средини.

Под општествени атракции обично се подразбираат: а) Културно-историски споменици и вредности, б) Народно творештво и обичаи, в) Домување и гастрономија, е) Земјоделски работи, г) Културни установи и манифестации.

а) Културно-историски споменици и вредности.

Недвижните културно-историски споменици привлекуваат внимание при престој во рурална средина. Меѓутоа, во последниве години техничките споменици добиваат на значење и стануваат предмет на посебен интерес на туристите при нивниот престој во руралните дестинации.

Споменици на земјоделско производство, што значи: стари земјоделски фарми, воденици, воденици, ветерници, сушилници, пилани и слични објекти.

Споменици на комуникациска конструкција, како на пример: стари мостови изградени од различни видови материјали (камен, дрво и сл.); згради на стари железнички станици, различни видови сообраќајна сигнализација (патокази од различни видови материјали со различни технички решенија), згради на првите пошти и сл.

Водотехнички објекти кои вклучуваат: бари, брани, речни канали, канали за транспорт на дрва, мини хидроцентрали и др.

Споменици од областа на рударството и металургијата. Станува збор за разни напуштени рударски шахти, уреди за вадење руда кои се менувале и развивале низ историјата, уреди за вадење на речен чакал, алати и машини за перење на речно злато, ковачи (бидејќи се занимаваат со преработка на метал) и слично.

б) Народно творештво и обичаи - претставуваат широк спектар на различни елементи на народната култура. Најчесто тие претставуваат елементи од минатото, кои се однесуваат на:

Фолклорот, како составен дел на традицијата и важен антропоген елемент на секое рурално подрачје

Народна носија. Изработен е од различни видови материјали за облека и варира помеѓу руралните области. Претставува објект од посебен интерес за туристите.

Народен занает. Секое рурално подрачје може да се пофали со производ кој е создаден како резултат на трудот на локалните жители од тој крај. Луѓето го вложуваат своето време, умешност и чувство за убавина во производи од народни ракотворби.

Стари занаети и алатки. Занаетчиството денес е во процес на „умирање“. Голем број на занаети кои некогаш ги користеле земјоделците, денес практично не постојат. Но, речиси во секое село има домаќинство и домаќин кој знае некои од старите занаети или има преостаната занаетчиска работилница со зачуван стар

алат, што може да претставува атракција за туристите.

Наивно сликарство. Во одредени рурални средини има поединци или уметнички колонии кои ја чуваат традицијата на наивно сликарство.

Народни обичаи и „слави“ кои најчесто се придружени со културни и музички содржини како што се, на пример, народни песни, фолклор и слична содржина. Народните обичаи може да се поделат на семејни, религиозни, календарски и комбинирани, односно оние кои вклучуваат два од трите или сите три елементи.

в) Домување и гастрономија. Начинот и условите за домување се разликуваат меѓу руралните средини. Станбените згради и придружните згради на селските фарми се градат со различни видови материјали (дрво, камен, тула и сл.).

Во светот постојат добро познати тематски паркови кои се изградени со цел да ги запознаат туристите, но и секој што е заинтересиран, со „културата“ на луѓето кои живеат во руралните средини низ историјата. Еден од попознатите тематски паркови со ваква содржина се наоѓа во нашата непосредна околина. Станува збор за тематскиот парк „Muzeu National al Satulii - Dimitre Gusti“ кој се наоѓа во Букурешт, Романија. Ги прикажува сите видови станбени згради кои се користат во руралните области во Романија од првите историски почетоци на општествениот живот на луѓето, па сè до денес. Ова може да биде добар пример за изградба на парк со слична или иста содржина во Република Северна Македонија. Ова е дотолку повеќе што станбените згради во целата област на Република Северна Македонија се разликуваат од север кон југ, а имајќи ја предвид важноста на еден ваков парк за развојот на руралниот туризам и долгите хуманитарни науки, како на пример, етнологијата, историјата, социологијата и сл., освен туризмот, би имала и значајни едукативни и културни ефекти и би привлечла голем број екскурзионисти. Гастрономијата е тесно поврзана со начинот и условите за живеење на луѓето во руралните средини. Неодамна, т.н „прехранбениот туризам“ се шири и привлекува голем број туристи да посетат одредени дестинации. Туристите како еден од првите впечатоци од престојот на некоја дестинација ги споменуваат храната и гастрономските специјалитети кои имале можност да ги пробаат.

Денес се повеќе се инсистира на „органиски произведена храна“ или како што често се користи терминот „здрово безбедна - здрава храна“. Посебно внимание треба да се посвети на овој факт при креирањето на понудата за рурална дестинација

е) Земјоделски работи. Развојот на земјоделството зависи од расположливото земјоделско земјиште, климата, педолошките услови, постоењето на поволен пазарно-економски амбиент итн.

Доколку се работи за рурална туристичка дестинација лоцирана далеку од урбан центар, земјоделското производство претставува основна стопанска гранка и важен ресурс на кој може да се заснова развојот на голем број туристички активности. Ако зборуваме за земјоделско производство во пери-урбана област, земјоделството е важен фактор за снабдување на туристите на дадена урбана дестинација со земјоделски прехранбени производи.

Еден од најважните фактори за развој на туризмот во рурална средина се семејните фарми, кои доколку ги исполнуваат соодветните услови лесно можат да се обучат за туризам.

г) Културните институции и манифестации се тесно поврзани. Во културните институции се одржуваат манифестации од различен карактер (културни, забавни, спортски, економски и сл.).

Функцијата на културните институции во руралните средини е да ги зачуваат, едуцираат и да ги направат достапни за пошироката јавност уметничките, етнографските, историските и музичките вредности на одредена област. Според нивната функција, културните институции го привлекуваат вниманието и на туристите и на жителите и можат да се класифицираат во три групи:

Институции од значење за собирање, систематизирање и изложување на предмети од соодветна културна вредност за јавноста. Се однесува на институции како што се, на пример: музеи, галерии, архивски збирки итн.

Институции значајни за одржување „во живо“ настани, како што се, на пример: концерти, фолклор, забава, спортски, деловни саеми итн.

Културни институции од едукативен карактер. Тоа се институции кои имаат за цел да ги едуцираат туристите при посета на рурална средина. На пример, тоа се институции каде што се одржуваат различни видови курсеви, како што се курсеви за: подготовка на зимска храна од земјоделски прехранбени производи, за ткаење, за плетење и сл.

5. ЗАКЛУЧОК

Проблемот со руралниот развој е присутен во голем број земји. Руралните средини денес се карактеризираат со негативни трендови на миграција на населението кон урбаните центри, депопулација, стареење на руралното население, намалување на макроекономските показатели итн. Стремежот е да се најдат решенија

за да се запрат овие негативни трендови и да се започне во спротивна насока. Најдобри резултати во запирање на негативните трендови дадоа механизмите кои го координираат развојот на земјоделството со другите економски активности засновани на принципите на одржлив развој. Туризмот со својот синергистички карактер поврзува голем број стопански активности со цел да ги задоволи туристите и со своите позитивни мултиплицирани ефекти влијае врз развојот на економијата на руралните средини.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, K., Neglen, S., & Pinilla, S. (2017). *Global wine markets 1860 to 2016: a statistical compendium*. Adelaide: The University of Adelaide Press
- Gilinsky, A. (2015). *Crafting Sustainable Wine Businesses: Concepts and Cases*. Hampshire: Palgrave Macmillan
- Hall, M., & Sharples, L. (2008). *Food and Wine Festivals and Events Around the World: Development, Management and Markets*. Oxford: Elsevier.
- Horner, S., & Swarbrook, J. (2020). *International cases in tourism management*, Elsevier, London.
- Kala, D., & Bagri, S. (2020). *Global Opportunities and Challenges for Rural and Mountain Tourism*. IGI Global.
- Khan, M. (2016). *Strategic Winery Tourism and Management: Building Competitive Winery Tourism and Winery Management Strategy*. Boca Raton: CRC Press
- Kotler, P. (2003). „*Marketing Management*“, eleventh edition, Prentice-Hall International, Inc. Upper Saddle River, New Jersey
- Ortiz, M. P., Rama, M. C. D., & Armengot, C. R., eds. (2016). *Wine and Tourism: A Strategic Segment for Sustainable Economic Development*. New York: Springer
- Sigala, M., & Robinson, R. N. S. (2019). Introduction: The Evolution of Wine. U: M. Sigala i R. N. S. Robinson (Ured.). *Management and Marketing of Wine Tourism Business Theory, Practice, and Cases*.(1-24) Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan
- Slunjski, R. (2020). *Touristic and geographic approach to the valorisation of cultural heritage*, Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu
- UNWTO (2019). *International Tourism Highlights, 2019 Edition*. Madrid: UNWTO.
- Китанов, В., Методијески, Д., & Мичев, Г. (2020). *Вински туризам*. Штип: УГД